

Н. Ф. Селютіна,

к.держ.упр., доц., доцент кафедри соціології управління ДонДУУ

МОЖЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті робиться спроба визначення можливостей методології соціокультурного підходу для досліджень у сфері державного управління, особливо у напрямку взаємодії влади та населення. Акцентується увага на соціальному та культурному аналізі соціальної реальності.

Ключові слова: соціокультурний підхід, методи соціокультурного підходу, соціальний аналіз, культурний аналіз соціальної реальності.

У сучасному українському суспільстві спостерігається процес акультурації – соціокультурних змін, взаємодії традиційної, національної та сучасної культури як результат суспільно-економічних та політичних перетворень, модернізації суспільства, певних змін у системі державного управління, який є основою соціально-культурного розвитку України.

У вітчизняних та зарубіжних соціогуманітарних науках особливо актуалізувалось обговорення суті, ознак, змісту, спрямованості соціокультурної парадигми, розробки її категоріально-понятійного апарату, перспектив її використання у дослідженнях посткомуністичних суспільств, зіставлення з іншими парадигмами і підходами. При цьому, як зауважує Ж. Т. Тощенко, зловживання поняттям «соціокультурний» часто веде до стирання меж «між науковим знанням і будь-яким наративом (соціокультурною розмовою про суспільство)». Це демонструє, зауважує він, втрату критеріїв науковості, коли поняттям «соціокультурний» підміняється все різноманіття процесів, які відбуваються в суспільстві [8, с. 2]. Актуальність соціокультурного підходу виникла в наслідок необхідності дослідження трансформаційних процесів суспільств, що розвивались у межах нових незалежних держав, які утворились після розпаду СРСР.

Сутність соціокультурного підходу як форми системного підходу полягає у спробі розгляду суспільства як «деякої цілісності». За основу береться його розуміння як єдності культури та соціальності, що утворюються та і

перетворюються діяльністю людини. Е. Тірік'ян у другій половині ХХ ст. визначав, що загальна теорія соціальної реальності сьогодні не може обійтися без синтезу соціологічних і культурно-антропологічних підходів, що вивчають відповідно два взаємопов'язані аспекти цієї реальності – соціальні інститути та культуру [4, с. 144].

Отже, саме в культурі слід шукати джерело інституціоналізації сучасного суспільства. Саме соціокультурний підхід має з'єднувати, з одного боку, можливості інституціонального аналізу, а з іншого, засоби «глибинного» аналізу. Тому використання методології соціокультурного підходу до українського суспільства в цілому та системи державного управління зокрема обумовлюється нагальною потребою оцінки трансформаційних процесів у країні. У даній роботі робиться спроба визначення можливостей використання методології соціокультурного підходу для досліджень у сфері державного управління.

Для розуміння засобів антропологічної інтерпретації життєвих форм значний інтерес становлять структурно-логічні схеми аналізу культури, запропоновані та обґрунтовані у працях антропологів, зокрема Ф. Боаса, Б. Маліновського, А. Редкліфф-Брауна, Л. Уайта.

У сучасній соціальній науці виділення інституційного аспекту суспільства в окрему предметну область відповідає поглядам Т. Парсонса, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, П. Бергера, Т. Лукмана, Дж. Тернера та інших соціологів. На їх загальну думку, інституціоналізація висловлює процес і результат структурного та функціонального сполучення культури і соціальної системи.

У небагатьох оглядах спроб концептуалізації соціокультурного підходу констатується, що його методологічна розробка активно ведеться російськими філософами, до числа яких відносять О. С. Ахієзера, В. С. Біблера, М. С. Кагана, М. І. Лапіна, В. С. Стьопіна, Б. С. Єрасова, С. Е. Крапівенського, М. К. Петрова, В. П. Фофанова.

Слід звернути увагу на напрацювання в межах соціокультурного підходу таких вчених соціологів як С. Г. Кідріна, Н. Й. Черниш, С. С. Бабенко, О. Ровенчак, О. В. Воловодова, М. Ю. Резнік.

Метою статті є визначення можливостей методології соціокультурного підходу для досліджень у сфері державного управління, особливо у напрямку взаємодії влади та населення.

Існують різні версії соціокультурного підходу, що були (відкрито чи латентно) теоретичним каркасом різних спроб розуміння суспільного життя:

а) культура є якістю суспільства, соціального життя і соціальних відносин у його межах; кожне конкретне суспільство є якісно визначеним через його культуру; Саме тому і саме цим воно відрізняється від інших суспільств;

б) культурне та соціальне – це дві базові складові суспільства; їх питома вага і співвідношення у межах соціуму носять конкретно-історичний характер;

в) суспільство є різновидом системи, яка залежно від співвідношення в ній соціальності і культури розвивається від простої до складної над органічної і далі до соціокультурної системи, яка має здатність до саморозвитку та саморегулювання [9, с. 38-39].

У своїй праці Л. Г. Іонін визначає соціокультурний аналіз як «напрямок теоретичного дослідження, який застосовує методологію і аналітичний апарат культурної антропології, соціології та філософії культури і ставить своєю метою виявлення деякої певної цілісності. За основу береться його розуміння як єдності культури та аналіз закономірностей соціокультурних змін» [2, с. 16].

За визначенням М. І. Лапіна у межах соціокультурного підходу суспільство розуміється як єдність культури та соціальності, яка утворюється та перетворюється діяльністю людини. Специфіка соціокультурного підходу у тому, що він інтегрує три виміри людського буття (людини в її співвідношенні із суспільством, характер культури, тип соціальності) саме як фундаментальні. Кожний вимір не зводиться до інших і не виводиться з них, але при цьому всі вони взаємопов'язані і впливають один на одного як найважливіші складові людських спільнот [5, с. 3-4]. Соціокультурний підхід було конкретизовано М. І. Лапіним у наступних принципах [5, с. 5]: принцип людини, принцип взаємопроникнення культури й соціальності, принцип антропосоцієтальної відповідності, принцип соціокультурного балансу, принцип симетрії та

взаємозворотності соцієтальних процесів, принцип незворотності еволюції соціокультурної системи як цілого.

У системному описі соціокультурних механізмів динаміки російського суспільства А. С. Ахієзер доводить об'єктивне існування в російському суспільстві двох різноспрямованих процесів і відповідних двох соціокультурних ідеалів всередині соціуму. Основний об'єкт аналізу при цьому – розкол цілісності, відтворений у боротьбі протилежних ідеалів – вічового (соборного, ліберального) і авторитарного (абсолютистського, тоталітарного). Розвиток являє собою постійний пошук компромісу між цими полюсами. Осмислення і подолання розколу, насамперед, має бути досягнуто в культурі, в наростанні рефлексії історії, бо розкол – це стан суспільної свідомості, нездатного осмислити цілісність, у даному випадку – історії Росії [1, с. 55].

Підставою соціокультурного підходу вважається теза про те, що якими б мотивами людина ні керувалася у своїй діяльності, прихованими (підсвідомими) або явними, в термінах якої б науки ці мотиви ні описувалися, все це фіксується в культурі. Культуру можна розуміти як текст, в якому зафіксована, записана мотивація людей, причому самі люди можуть це не рефлексувати [1, с. 85].

У підсумку особливості соціокультурного підходу дають нову розмірність в аналізі соціальних трансформацій, виявляючи додатковий культурний пласт в аналізі суспільного розвитку. У працях М. І. Лапіна і А. С. Ахієзера соціокультурний підхід акцентує увагу на глибинних і стійких соціально-ціннісних структурах, які задають об'єктивні межі для трансформації російського суспільства, виявляє соціокультурні підстави, які дозволяють пояснити відхилення ходу реформ від планів. Одночасно він пояснює різноманіття проявів соціальних процесів у різних культурно-історичних контекстах [3, с. 27].

Для опису та пояснення суспільних трансформаційних перетворень сучасних суспільств в цілому та системи державного управління у даному суспільстві методологія соціокультурного аналізу має певний арсенал

принципів, методів, процедур та правил. Найбільш методологічно важливим вважаються *соціальний та культурний аналіз* [7, с. 313–321].

1. *Соціальний аналіз* направлений на дослідження соціальної якості людини як особистості та інституційних форм, представлених у нормативно опосередкованих і статуснообумовлених рольових відносинах. Саме соціальний аналіз надає можливість досліджувати соціальні якості суб'єктів та об'єктів державного управління та процес їх взаємодії. Соціальний аналіз включає два взаємопов'язаних аспекти:

а) *інституціональний аналіз*, відповідно до якого інституціоналізація виражає процес й результат структурного та функціонального поєднання культури та соціальної системи. Ці ідеї представлено у працях Т. Парсонса, Ю. Хабермаса, Е. Гіденса, П. Бергера, Т. Лукмана, Дж. Тернера та ін. Можна визначити наступні дослідницькі процедури інституціонального аналізу соціальної поведінки суб'єктів та об'єктів державного управління:

– виявлення й вивчення типових, повторюваних і емпірично фіксованих зразків, форм і типів взаємодії, інституційно закріплених і регульованих за допомогою узгоджених правил, норм формального та неформального характеру;

– аналіз процесів соціалізації суб'єктів та об'єктів державного управління, які описуються в термінах ідентифікації, індивідуалізації, адаптації, саморегуляції та ін.);

– пояснення системних зв'язків як «внутрішніх» (між особистісною підсистемою суб'єкту чи об'єкту управління, з одного боку, і культурною та соціальною підсистемами діяльності, з іншого, у т.ч. зв'язків системної інтеграції та дезінтеграції, функціональної сумісності та ін.), так і «зовнішніх» (між суб'єктом управління та іншими суб'єктами одного з ним чи різних рівнів та об'єктом управління, які суттєво впливають на формування його базових настанов, цінностей й ціннісних орієнтацій);

б) *позиційний аналіз*, який вивчає соціальні позиції тих суб'єктів та об'єктів державного управління та ситуації їх взаємодії, які суттєво впливають

на підтримку чи усунення існуючих протиріч (соціальних, управлінських проблем). За допомогою цього методу досліджується розташування суб'єктів та об'єктів державного управління у конкретному соціальному просторі, їх діяльнісні можливості.

Відповідно до концепції соціального простору П.Бурд'є визначаються наступні правила позиційного аналізу:

– під час соціального аналізу має досліджуватись як сама соціальна реальність, так і її сприйняття, уявлення про її розвиток, що виникає у суб'єктів в залежності від їх позицій у реальному соціальному просторі. Таким чином, спостерігається взаємозалежність і взаємовизначеність моделей сприйняття й оцінки суб'єкта та його позицій у соціальному просторі;

– соціальний простір представляє собою мережу зв'язків, де взаємне розташування соціальних позицій визначає їх різне співвідношення, як по горизонталі, так й по вертикалі. При мінімізації відстані між соціальними позиціями суб'єктів спостерігається максимізація спільності інтересів, уявлень, звичок, тобто ментальних моделей осягнень соціального світу, і навпаки;

– відносини між суб'єктами у соціальному просторі не зводяться лише до взаємодій у сфері розподілу ресурсів та капіталу. Позиції суб'єктів визначаються конкретним співвідношенням різних видів належного їм капіталу (економічного, політичного, соціального та символічного);

– співвідношення між зв'язками поведінки та позиціями у соціальному просторі має враховуватись при класифікації соціальних явищ. Класифікаційні моделі надають можливість зрозуміти соціальну значимість поведінки та уявлень, які відповідають даній позиції. Суб'єкти ідентифікують себе з певною соціальною групою та більше взаємодіють з тими, хто займає таку ж чи схожу соціальну позицію;

– для пізнання та змінення соціального життя необхідно використовувати можливості, які надаються символічною владою та символічним капіталом. Соціальні групи мають базуватись на символічній взаємодії суб'єктів.

2. *Культурний аналіз* орієнтований на вивчення природного та культурного середовища існування людини і тих життєвих (біосоціальних) форм, які обумовлені навколишньою природою і виражені в культурі як універсальному і специфічно людському засобі існування і розвитку соціуму. Багато напрацювань у цьому напрямку було зроблено у соціальній та культурній антропології. На відміну від соціології яку цікавлять структури, процеси й інститути сучасного індустріального (і постіндустріального) суспільства, взятих у їх взаємозв'язку, антропологія займається систематичним вивченням різних життєвих форм людей. Безпосередньо соціокультурна антропологія займається вивченням культурних аспектів життєвих форм. Життєві форми – це способи біосоціального існування людей, у яких здійснюються процеси відтворення людини як виду. Антропологічна інтерпретація життєвих форм представлена у структурно-логічних схемах аналізу культури Б. Маліновського і А. Редкліфф-Брауна, Ф. Боаса і Л. Уайта. З динамічної точки зору, тобто залежно від процесуальних стадій діяльності, життєві форми можуть бути аналітично розділені на ряд аспектів, таких, як структури освіти, духовної діяльності, управління і регулювання соціальних процесів й тощо [6, с. 683-684]. Саме аспекти управління та регулювання соціальних процесів складають державно-управлінські процеси.

а) *структурний аналіз*. Як цілісні соціокультурні утворення типових проявів життєвих форм виділяють такі аналітичні одиниці:

- артефакти (матеріальний апарат життєвої форми, її ресурси);
- організовані типові дії (певні поведінкові моделі і технології);
- символічні аспекти (загальні ідеї і смисли, якими керуються у своєму житті члени даної спільності).

У соціокультурному аналізі використовується комбінація антропологічних методів. Ця комбінація історичного, порівняльного й еволюційного підходів є основою для утворення порівняльно-історичного методу, а поєднання еволюціоністського та функціоналістського методів є передумовою функціонально-динамічного підходу. Ці методи мають суттєву

можливість застосування у сфері державного управління, що певним чином і спостерігається у деяких дослідженнях фахівців з державного управління;

б) *конструктивізм*. Соціокультурна реальність розглядається як результат символічного конструювання суб'єктом власної проблемної та пізнавальної ситуації. Акцентується увага на двох аспектах реальності, що конструюється: аналіз текстової інформації про соціальний світ та про моделі поведінки діючих суб'єктів і аналіз контексту для визначення співвідношення між сутністю діяльності й реальними умовами діяльності суб'єкту.

Таким чином, можна дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства для дослідження системи державного управління, особливо у напрямку взаємодії влади та населення, цілком доцільно використовувати методологію соціокультурного підходу. Соціальний й культурний аналіз державноуправлінських процесів надає можливість більш ґрунтовного дослідження взаємодії влади та населення з урахуванням латентних основ та причин поведінки суб'єктів даної соціальної взаємодії.

У межах соціального аналізу визначено такі одиниці аналізу взаємодії влади та населення, як інститути і позиції. Соціальні відносини між представниками влади та населення інституційно зумовлені у певному соціальному просторі. У якості аналітичних одиниць культурного аналізу розглянуто, з одного боку, реальні життєві форми, які формуються в конкретних соціоприродних і культурних умовах, з іншого – проблемні ситуації суб'єктів, розглянуті з точки їх текстуального змісту та соціокультурного контексту.

Список використаних джерел:

1. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта. – Т. 1: От прошлого к будущему / А. С. Ахиезер. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1998. – 783 с.
2. Ионин Л. Г. Социология культуры : [учеб. пособие] / Л. Г. Ионин. – М., 1996. – 315 с.
3. Кидрина С. Г. Социокультурный и институциональный анализ как основа позитивной социологии в России / С. Г. Кидрина // Социологические исследования. – 2002. – № 12. – С. 23–32.
4. Критика современной буржуазной социологической теории. – М., 1977. – С. 142–160.

5. *Лапин Н. И.* Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры / Николай Иванович Лапин // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–12.
6. *Малиновский Б.* Функциональный анализ / Б. Малиновский // Антология исследований культуры. – Т. 1: Интерпретации культуры. – СПб., 1997. – С. 683-684.
7. *Резник Ю. М.* Социокультурный подход как методология исследований / Ю. М. Резник // Вопросы социальной теории. – 2008. – Т. II. – Вып. 1 (2) – С. 305–328.
8. *Тощенко Ж. Т.* О понятийном аппарате в социологии / Ж. Т. Тощенко // Социологические исследования. – 2002. – № 9. – С. 1–29.
9. *Черныш Н.* Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика их применения в социологии / Н. Черныш, О. Ровенчак // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 37–53.

Selyutina N. Features methodology sociocultural approach to public administration.

This article seeks to identify opportunities sociocultural approach methodology for research in public administration, especially in interaction between government and people. Attention is focused on the social and cultural analysis of social reality.

Key words: sociocultural approach sociocultural approach methods, social analysis, cultural analysis of social reality.

Селютина Н. Ф. Возможности методологии социокультурного подхода в государственном управлении.

В статье представлена попытка определения возможностей методологии социокультурного подхода для исследований в сфере государственного управления, особенно в направлении взаимодействия власти и населения. Акцентируется внимание на социальном и культурном анализе социальной реальности.

Ключевые слова: социокультурный подход, методы социокультурного подхода, социальный анализ, культурный анализ социальной реальности.

Selyutina Nataliya, PhD, Associate professor, department of Sociology of management, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine.

Селютина Наталья Федоровна, кандидат наук по государственному управлению, доцент, доцент кафедры социологии управления Донецкого государственного университета управления, г. Донецк